

ISTRAŽIVANJE

SADRŽAJ
25%

SADRŽAJA U
MEDIJIMA
SADRŽI EKSTREMAN
GOVOR

TZV. ZVECKANJE
ORUŽJEM

13%

MEDIJI I EKSTREMNI GOVOR

CNM LIBER, 2017.

ISTRAŽIVANJE O DISKURSU MEDIJA U SRBIJI, KAO DEO PROJEKTA "NO HATE HUB", KOJI REALIZUJE CNM LIBER UZ PODRŠKU FONDACIJE ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

sadržaj

Aleksej Kišjuhas: Ekstremizam i mediji: ekstremni 3

govor, izazivanje straha i širenje netrpeljivosti u

štampanim medijima u Srbiji

Društveni i medijski kontekst

Cilj i metodologija

Analiza: ekstremni govor

Analiza: širenje straha i nelagodnosti

Analiza: širenje netrpeljivosti

Zaključci

Svetlana Slijepčević: *Lingvistička analiza* 30

Uvodne napomene – pojmovno određenje, ciljevi

i metodologija

Analiza

Zaključne napomene

Ekstremizam i mediji: ekstremni govor, izazivanje straha i širenje netrpeljivosti u štampanim medijima u Srbiji

dr Aleksej Kišjuhas

Ako ne čitate vesti, vi ste neinformisani.

Ako čitate vesti, vi ste dezinformisani. -

Mark Tven

Uvod

1. Društveni i medijski kontekst

Nakon demokratskih promena u Srbiji u jesen 2000. godine do danas, dolazi i do diskontinuiteta u tada započetim procesima demokratske tranzicije i društvene transformacije. Mnogi neželjeni događaji značajno su usporili, ako ne i zaustavili, procese tranzicije i transformacije, kao i izgradnje demokratskih institucija i javne sfere, što je dramatično uticalo i na medije u Srbiji.

Naime, do 2000. godine, mediji su bili nedvosmisleno podeljeni na prorežimske i antirežimske ("opozicione"), iako su mnogi antirežimski mediji zadržavali principe objektivnog i nepristrasnog novinarstva. Takođe, ovi mediji su bili brutalno progonjeni i gušeni, uključujući tu i ubistva novinara (Slavko Ćuruvija, Milan Pantić), posebno uoči i tokom bombardovanja NATO (1998-2000. godine). Nakon 2000. godine, mediji u Srbiji se suočavaju sa novim izazovima, ali i pritiscima. Izazovi se očitavaju u promeni uređivačke politike, odnosno u pokušajima kritičkog izveštavanja i o novoj "demokratskoj" vlasti, ali i pronalaženja novih izvora finansiranja usled smanjenih donacija od strane međunarodnih organizacija. Pritisci na medije se pojavljuju u implicitnoj ili skrivenoj formi, najčešće u

formi "ucene" oglašivačima (kompanijama u javnom vlasništvu) i sticanju sredstava putem medijskih projekata na javnim konkursima.

U ovom periodu dolazi i do eksplozije štampanih medija koji se popularno nazivaju "tabloidima", a koje odlikuju senzacionalizam i tendenciozno izveštavanje, obično u svrhu političke borbe i progona određenih figura iz političkog života. Istovremeno, sadržaje ovih "tabloida", ali i drugih mejnstrim medija neretko odlikuje gruba antievropska, antiamerička i/ili prorуска orijentacija, uz tendenciozno (ako ne i neprijateljsko) izveštavanje o državama u regionu, njihovim liderima, pa i građanima.

U Srbiji danas postoji ne mali broj dnevnih novina i nedeljnika, ali se istovremeno oseća nedostatak kvalitetnih vesti, istraživanja i analiza, naročito u poređenju sa evropskim praksama i standardima. Neproporcionalno veliki broj tekstova je zasnovan na anonimnim izvorima, uz upadljivo brisanje razlike između pretpostavki, nagađanja, ličnih impresija i činjenica. Mnogi štampani mediji u Srbiji pribegavaju senzacionalizmu, objavljivanju nepotvrđenih informacija, šokantnih i uznemirujućih fotografija i svedočenja, šest puta je veći broj negativno nego pozitivno intoniranih tekstova (u periodu januar – mart 2017), a mnogi tekstovi su nastali bez vidljivog povoda i razloga da se o nečemu piše.¹

Takođe, učestalo je grubo kršenje profesionalnih i etičkih principa iz Kodeksa novinara Srbije. Prema istraživanju Saveta za štampu, u periodu od marta do avgusta 2016. godine, čak 3.191 tekst nije bio u skladu sa odredbama Kodeksa. Istovremeno, ovaj Kodeks je prekršilo svih osam dnevnih novina koje se distribuiraju na nacionalnom nivou, iako sa dramatično različitim udelom: na jednoj strani su čak 763 teksta u Informeru, 709 u Srpskom telegrafu i 638 u Kuriru, dok je u istom periodu "samo" 43 teksta u Danasu i 39 u Politici prekršilo odredbe Kodeksa. Kršenje Kodeksa je i u porastu: od 312 slučajeva u aprilu 2015, dolazi do 616 slučajeva u aprilu 2016. godine, odnosno od 365 u avgustu 2015. do 503 slučajeva u avgustu 2016. godine.²

Zatim, Savet za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije analizirao je vlasničku strukturu medija i modele kontrole medija za period od 2011. do 2014. godine. Analizom više stotina medijskih sadržaja iz štampanih i elektronskih medija, identifikovano je i izdvojeno pet sistemskih problema: (1) netransparentnost medijskog vlasništva, (2)

---

¹ Analiza štampanih medija u Srbiji, januar-mart 2017 (2017). *Kvartalni Medijametar* 3 (1). Beograd: Institut za javnu politiku.

² Rezultati monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama (2016). Beograd: Savet za štampu.

netransparentnost finansiranja i ekonomski uticaj kroz budžet, poreske olakšice i slično, (3) probleme privatizacije medija i neizvestan status javnog servisa, (4) cenzuru i autocenzuru, (5) tabloidizaciju i senzacionalizam.³ Umesto njihovog rešavanja, ovi sistemski problemi samo su dodatno eskalirali nakon 2014. godine. Novi projekat monitoringa vlasništva nad medijima u Srbiji započet je 2017. godine od strane Balkanske istraživačke mreže (BIRN). Najzad, u Srbiji su učestali i direktni i indirektni pritisci na medije od strane najviših predstavnika izvršne vlasti, uz prisustvo nedvosmislene političke propagande u štampanim medijima koji se distribuiraju na nacionalnom nivou. Zbog ugrožavanja medijskih sloboda, pretnji i političkih pritisaka formirana je Grupa za slobodu medija i pokrenuta je akcija "Stop medijskom mraku". Pritisci na medije u Srbiji bili su tema izveštaja Evropske komisije o napretku Srbije u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, kao i tema razgovora u Evropskom parlamentu, Savetu Evrope, OEBS i drugim institucijama. Iz tih razloga, najveća evropska novinarska organizacija, Evropska federacija novinara (EFJ) odlučila je da u Srbiju pošalje međunarodnu misiju kako bi se poboljšalo stanje u sferi medija.

---

³ Izveštaj o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji (2015). Beograd: Savet za borbu protiv korupcije.

2. Cilj i metodologija

Osnovni cilj ovog istraživanja je **mapiranje i analiza ekstremizma u vestima u najtiražnijim medijima u Srbiji**. Da bi to bilo moguće, medijski ekstremizam je analitički podeljen na tri grupe, iako među njima nužno postoje značajna preplitanja:

(1) **Ekstremni govor**. U ovoj grupi nalaze se dramatični, preterani, vulgarni, brutalni i senzacionalistički narativi, odnosno ekstremna opisivanja i uznemirujući sadržaji u vestima.

(2) **Širenje straha i nesigurnosti**. U ovoj grupi nalaze se vesti koje su formulisane tako da proizvedu osećanja straha, nesigurnosti, nelagode, uključujući tu i širenje paranoje, teorija zavere itd.

(3) **Širenje netrpeljivosti**. U ovoj grupi nalaze se vesti sa šovinističkim, nacionalističkim, mizoginim i seksističkim sadržajima i formulacijama, a koje šire netrpeljivost prema drugim etničkim grupama i/ili ženama.

Podaci su prikupljeni preko objava vesti na Tviteru i Fejsbuku u periodu **maj – septembar 2017. godine**. Tom prilikom, prikupljeno je ukupno **36.960 objava**. Predmet analize, uzorkovanjem matrica, merenjem frekvencije reči, tema i rubrika, sveden je na ukupno **9.436 objava** ili **25.5%** svih prikupljenih vesti. Monitoring je rađen na ukupno **16 medija** koji su obuhvatili **dnevne i tabloidne novine, televizije, novinske agencije i veb portale**. Međutim, mediji koji su redovno izveštavali uobičajenim informativnim narativom nisu ušli u dalju analizu.

U nastavku je data kvalitativna analiza ovog uzorka, zasnovana na analizi sadržaja i (kritičkoj) analizi diskursa navedenog uzorka.

3. Analiza: ekstremni govor

Kada je reč o **ekstremnom govoru**, pod ovim terminom se podrazumeva ***namerno ili svesno dramatisovanje činjenica, neutemeljeno preterivanje, te neprimereno, uznemirujuće i brutalno izveštavanje posredstvom pompeznih naslova i ekstremnog opisivanja***. U studiji *Ekstremni govor i demokratija* (2009), urednici Ivan Hare i Džejms Vajstin insistiraju na tome da ekstremni govor u demokratskim društvima predstavlja jasnu i prisutnu opasnost po dominantne društvene vrednosti i ciljeve.⁴ **U formi propagande i/ili govora mržnje, u pitanju je neprihvatljiva pretnja po moderne multikulturene demokratije, a neretko i po demokratiju po sebi.**

Međutim, kada se radi o ekstremnom govoru koji je predmet ove analize, u pitanju je mahom **(zlo)namerno preterivanje i ekstremno opisivanje**. Istraživanje se nije bavilo razlozima, ali je osnovna pretpostavka da je cilj podizanje vidljivosti i čitanost određene vesti, iako se veoma lako uočava i ciljana propagandna aktivnost.

Način pisanja se može uporediti sa "klikbejt" (*clickbait*) sadržajima, koji podrazumevaju pežorativni naziv za internet sadržaje koje eksploatišu prirodnu radoznalost čitalaca formulisanjem (naslova) vesti tako da proizvedu "klik" čitaoca ili korisnika na željeni sadržaj.⁵ Ipak, mnoge vesti koje su predmet ove analize nisu "klasični" klikbejt sadržaji (naslovi poput "Pogledajte zašto imamo apsolutno besmislene standarde lepote u 37 sekundi (VIDEO)" ili "9 od 10 Amerikanaca greši u pogledu ove neverovatne činjenice" itd.), već slabo istražene ili nelegitimne vesti koje odlikuju **senzacionalizam, šokantnost, skandalizacija i proizvodnja emocija**.

U ovom istraživanju, **slučajevi ekstremnog govora činili su najveći deo uzorka**, iako postoje značajne razlike među različitim dnevnim novinama.

Neki od reprezentativnih primera ekstremnog opisivanja su sledeći:

---

⁴ Hare, I. and J. Weinstein (eds.) (2009). *Extreme Speech and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

⁵ Za začetnike modernog "klikbejt" novinarstva obično se smatraju internet portali kao što su BuzzFeed i Upworthy. Kao "prvi" klikbejt sadržaj obično se navodi priča o predsedniku Irske koji se usprotivio američkom konzervativnom radijskom voditelju 2010. godine, a koju je novinar Mansur Gidfar preneo 2012. godine na (tada novom) portalu Upworthy uz sledeći naslov: "Pripadnik Čajanke je odlučio da se posvađa sa jednim predsednikom iz inostranstva. Nije prošlo tako dobro". Ovaj članak je bio prvi koji je imao milion pregleda na ovom sajtu.

- JEZIVA PRETNJA ISIS-A Džihadisti objavili MAPU SRBIJE uz poruku: Srbi, NISMO VAS ZABORAVILI, platićete KRVLJU
- BEOGRADSKI PAR IZ PAKLA Sipali ljudima drogu u piće, pa ih pljačkali i SILOVALI
- STRAVIČNA ISPOVEST BOJANE IZ ARANĐELOVCA "Pozvonio mi je na vrata, odvezao na Bukulju, a tamo sam PREŽIVELA PAKAO"
- HAOS OD SLAVIJE DO FRANŠA Kolone vozila, raskopane ulice, ljuti putnici, a kako će tek BITI U PONEDELJAK
- HAOS U NUJORKU Aktivisti blokirali Misiju SAD pri UN, policija uhapsila desetak osoba JEZIVA PRIČA DEVOJČICE IZ BOSNE Majka prostitutka je ostavila, a baka dala u BELO ROBLJE
- SEDAM GODINA TUGE Malu Mariju je komšija zverski silovao i ubio, a njen otac sada ima POTRESNU PORUKU
- STRAVIČNO NEVREME U NOVOM SADU Drvo palo na automobil, POGINULA JEDNA OSOBA
- 4 SATA KRVARILA NA PODU Kućna pomoćnica iz Kovina ustala u zoru da pomogne poslodavcu, a on je IZBO NOŽEM
- UŽAS NA KARABURMI Pronađeno telo žene sa električnim kablovima obmotanim oko vrata
- DRASTIČAN PAD TEMPERATURE Za vikend nagla promena vremena koja će nam doneti NIZ PROBLEMA
- UŽAS KOD KRUŠEVCA: Zbog unuke ubio komšiju ispred seoske prodavnice
- VIKEND U JEKU TURISTIČKE SEZONE DONOSI HAOS: Strpljivo za volanom ako krećete na put, gužve na naplatnim rampama
- UŽAS KOD OBRENOVCA: Zaklao sina jer nije hteo da ide u starački dom?
- BRUTALNO IŽIVLJAVANJE: Šutirao i šamarao ženu pred dvoje male dece!
- HOROR: Duševni bolesnik napao tri devojčice - pretio im nožem, deca su vrištala da ih spasu!
- UŽAS KOD BORA: Bik gazdi smrskao glavu i na rogovima izneo njegovog sina
- Stric seksualno zlostavljao devojčicu (11) u okolini Banjaluke: Ljubio je i dirao po intimnim delovima tela
- DRAMATIČNO U SRBIJI, NAJGORE U VOJVODINI: Ambrozija divlja, ljudi masovno bolesni! HOROR U VRNJAČKOJ BANJI: Leš u fazi raspadanja pronađen u centru!
- (VIDEO) TA MODRICA JOJ JE MOŽDA OD PRETERANOG KA*ANJA! Lukas se vratio u Srbiju i uputio žestoku poruku!

Najveći udeo ekstremnog opisivanja u medijima u uzorku pronalazi se u kategorijama **Hronika**, u kategorijama u domenu **Zabave** i, neobično, u kategoriji **Vremenske prognoze**. Svaka od ovih kategorija zaslužuje zasebnu analizu sadržaja, odnosno medijskog diskursa. U slučaju (crne) **hronike**, ekstremno opisivanje odlikuju **izrazita brutalnost**, **preterivanje**, **senzacionalizam**, kao i iznošenje **ličnih detalja** koji mogu da naude ugledu žrtve, porodice ili osumnjičenih, koji krše sve poznate kodekse, a pre svega pravo na privatnost.

Formulisanjem (naslova) vesti na ovaj način, mediji u uzorku nedvosmisleno nastoje da **šokiraju i uznemire**, a nisu retki ni slučajevi u kojima se osumnjičeni **unapred osuđuju**, njima se pretilo ili se pokreće hajka. Reči koje se koriste da bi se postigao ovakav efekat najčešće su "užas", "monstrum", "brutalno", "horor", "zverski", "stravično" i tome slično, a uobičajena je upotreba velikih slova u naslovu.

Pojedini slučajevi ekstremnog opisivanja u kategoriji crne hronike, posebno u situacijama zločina seksualne prirode, **fetišiziraju** određene odevne predmete ili delove tela žrtve. Na ovaj način, publika se neprimereno stavlja u poziciju **voajera** u specifičnom amalgamu erosa i tanatosa i u formi koja se graniči sa **pornografijom** (npr. "Stric seksualno zlostavljao devojčicu (11) u okolini Banjaluke: Ljubio je i dirao po intimnim delovima tela"). S druge strane, mnogi relativno banalni slučajevi se namerno "prenapumpavaju" ili **preterano opisuju**, kao npr. u slučaju vesti koja glasi: "STRAVIČNA TRAGEDIJA U NIŠU: Voz pregazio ženu (50)". Naime, iako je u pitanju *lična* tragedija za žrtvu i njenu porodicu, nema opravdanja za to da se ova nesreća ekstremno opisuje kao "STRAVIČNA TRAGEDIJA". Najzad, mediji neprimereno preuzimaju ulogu **moralnog sudije** i pozivaju na "pravednu" odmazdu, čime se relativizuje proces pravde i kažnjavanja (npr. "ISPOVEST MAJKE MALE ANĐELINE (3) KOJU JE SILOVAO I UBIO VLADICA RAJKOVIĆ (28): Nadam se da neće preživeti u zatvoru!").

Uprkos prirodi "crne hronike" kao novinarske kategorije, ili realnoj brutalnosti zločina, ovako ekstremno intonirane vesti *nemaju nikakvu informativnu funkciju*. Umesto istinskog istraživačkog ili analitičkog novinarstva koje bi npr. postavljalo pitanja o uzrocima zločina, ove vesti nastoje da jedino zadovolje "glad" publike za ekstremnim opisima i gnusnim detaljima. One su popularne ili medijski "uspešne" jedino zato što svedoče o događajima za koje su vezani brojni **kulturni i socijalni tabui** iz domena **nasilja, seksualnosti i smrti**. Međutim, nuspojava ili socijalna posledica ovakvog izveštavanja je prvo u **desenzitivizaciji** (smanjenju ili ukidanju osetljivosti) publike na zločine i, drugo, u kreiranju iluzije o **sveprisutnoj opasnosti** i rizicima od nasilnika, ubica i/ili seksualnih predatora.

Zatim, u slučaju ekstremnog opisivanja u kategoriji **Zabave**, štampani mediji u uzorku nalikuju klasičnom tabloidnom, "paparaco" i/ili klikbejt novinarstvu. I tada je osnovna logika u šokiranju publike, ali i u seksualizaciji ličnosti iz domena popularne kulture, kao npr:

- Đanijeva žena uvukla grudi u maleni bikini, pa se mazila sa mužem na plaži! (FOTO)
- AU, MARIJA! Ženi Marka Bulata se totalno spustio bikini, sve izletelo napolje! (FOTO)
- Dragana i Lidija u ŠESTOJ deceniji izbacile grudi u seksi bikiniju i pokazale kakve su mačke! (FOTO)
- PREPLANULA I SVA MOKRA... Karleuša raširila noge u malenom bikiniju, svi blenuli TAMO DOLE! (FOTO)
- Ocrtavaju se grudi, bez brusa... Anu Ivanović OVOLIKO SEKSI još niste videli! (FOTO)
- Mršave, bujne, bucke, tetovirane... Skinule se lepe Novosađanke! (FOTO)
- Cecina ćerka se slikala na istom mestu kao mama, pa umalo pokazala više nego što treba! (FOTO)
- Ona BUKVALNO nema ništa tamo dole! Devojka Adema Ljajića izašla BEZ donjeg veša, sevalo sa svih strana! (FOTO)

U pitanju je eksplicitni **voajerizam** koji se graniči sa pornografijom (tekstovi su po pravilu praćeni fotografijama). Uz fokus na odevne predmete ("bikini", "brus", "gaćice") i delove tela ("guza", "grudi"), nisu neuobičajeni ni eufemizmi koji se odnose na ženske genitalije ("tamo dole", "sve"). Međutim, iako ovakva forma senzacionalizma ili tabloidnog izveštavanja nije neobična ili nestandardna, činjenica je da gotovo svi tekstovi u uzorku imaju spomenuti voajerski karakter. Drugim rečima, uz neretko mizoginu i seksističku **objektifikaciju** žena (ili svodjenje žena na njihove seksualne attribute), iz ovih narativa upadljivo nedostaje **dobrovoljni pristanak** (za objavljene fotografije). Na ovaj način se neprimereno legitimizuje voajersko ponašanje (muškaraca), a možda čak i seksualno ponašanje koje ne uključuje obostrani pristanak.

Najzad, možda najzanimljiviji, ali i najneobičniji fenomen ekstremnog govora štampanih medija u Srbiji, a koji je markiralo ovo istraživanje, pronalazi se u kategoriji – **vremenske prognoze**. U toj tački verovatno je najvidljiviji **raskorak između objektivnog izveštavanja i ekstremnog opisivanja**. Iako zbog posledica globalnog zagrevanja zaista dolazi do "ekstremnih" vremenskih uslova, ti uslovi *nisu* opravdanje za ekstremno opisivanje koje karakteriše medije u Srbiji. Naime, ovi ekstremni narativi po pravilu ne problematizuju uzroke i posledice "ekstremnih" vremenskih prilika na objektivni, analitički ili istraživački način, niti se pozivaju na naučne meteorološke i klimatološke analize. Umesto toga, oni na senzacionalistički, preterani i ekstremni način svedoče o relativno uobičajenim meteorološkim fenomenima, temperaturnim oscilacijama itd.:

- OPREZ, NEVREME NA PRAGU BEOGRADA U drugom delu noći u prestonici grmljavina i kiša
- PAKLENE TEMPERATURE U Bugarskoj. Pet osoba umrlo zbog VRUĆINE, među njima i DECA
- OBRATITE PAŽNJU! Ovo je detaljan vodič za preživljavanje PAKLENIH VRUĆINA
- VELIKI VODIČ ZA PAKLENI VIKEND PRED NAMA Kako da se ponašate, gde da idete i šta da radite na PLUS 42
- Ako se ostvari PROGNOZA METEOROLOGA za naredne dane, Srbiji na jesen preti KATASTROFA
- DRASTIČAN PAD TEMPERATURE Za vikend nagla promena vremena koja će nam doneti NIZ PROBLEMA
- CRVENI METEOALARM PROGLAŠEN U BEOGRADU I ZAPADNOJ SRBIJI: Vreme je veoma opasno, sledite sledeća uputstva!
- PALI SE CRVENI METEOALARM, GORE I ZEMLJA I VAZDUH: U ova 3 grada u Srbiji će za vikend biti najkritičnije!
- TROPSKA VRELINA TOPI SRBIJU: Petak širom zemlje sunčan i pakleno vruć, temperatura preko 40 stepeni!

Ekstremno izveštavanje u ovom domenu upadljivo koristi reči kao što su **"pakao"**, **"pakleno"**, **"oprez"**, **"katastrofa"**, **"problemi"**, **"opasno"**, **"preživljavanje"** i tome slično. Iako ovakvi narativi na prvi pogled mogu da deluju kao adekvatno upozoravanje publike, u stvarnosti je najčešće reč o nimalo neobičnim ili radikalnim, već jedino kratkoročnim meteorološkim fenomenima. Pojednostavljeno rečeno, neprimereno se **dramatizuju** "grmljavina i kiša" ili "temperature preko 40" (u letnjim mesecima!) i tome slično. U gotovo mahnitoj potrazi za "klikovima", proizvode se i fabrikuju istinske "lažne vesti" o našoj prirodnoj stvarnosti i neodgovorno najavljuju "pakao" ili "haos" koji nas očekuju.

U pitanju nije banalna činjenica, već fenomen od izvanrednog društvenog i medijskog značaja. Pošto, na primer, temperature od preko 40 stepeni Celzijusa u avgustu *nisu* neobične, konzument ovakvih vesti će nakon njihovog čitanja verovatno osećati svojevrсно "razočarenje", uprkos dramatičnoj najavi. Samim tim, dugoročno se zanemaruje istinska neobičnost i relevantnost klimatskih promena na planeti. Na ovaj način se briše razlika

između *klime* (*climate*) i *vremena* (*weather*), a koja je zapravo izuzetno važna za razumevanje klimatskih promena.

Dakle, u domenu dominantnih medijskih izveštaja o meteorološkim i klimatološkim fenomenima možda je najbolje implicirana ključna **razlika između (socijalno) odgovornog i neodgovornog novinarstva**.

Drugim rečima, uokviravanjem ovih "upozorenja" u ekstremni govor, i usredsređivanjem jedino na meteorološko *vreme*, dolazi do (opasne) **desenzitivizacije** javnosti na *klimatske* promene, što (može da) ima i značajne društvene posledice. Ovakva situacija neodoljivo podseća na Ezopovu basnu o "Dečaku koji je vikao vuk", odnosno koji je lažno uzbunjivao svoju zajednicu, a koja zatim i zbog toga nije adekvatno reagovala na stvarne izazove i probleme. Iako isti *modus operandi* odlikuje i ostale instance ekstremnog govora, te širenja straha, paranoje i netrpeljivosti koji su predmet ove analize, ona je možda najviše očigledna u (na prvi pogled banalnom) domenu vremenske prognoze ili ekstremnih izveštaja o vremenu.

4. Analiza: širenje straha i nesigurnosti

Uz fenomen ekstremnog govora ili ekstremnog opisivanja, štampane medije u Srbiji u ovom uzorku odlikuje i ***nedvosmisleno širenje osećanja straha, nesigurnosti, nelagode, paranoje i sličnih negativnih osećanja***. Dok je ekstremni govor uobičajeno karakterističan ili "rezervisan" za "popularne" kategorije (crne) hronike, zabave ili vremenske prognoze – prakse širenja ili proizvodnje navedenih osećanja straha (pro)nalaze se u "ozbiljnijim" medijskim segmentima, odnosno u vestima koje se tiču tzv. "politike" (unutrašnje, regionalne i svetske) ili, najšire shvaćeno, "društva". Na ovaj način, štampani mediji u Srbiji doprinose generisanju svojevrsne ***klime*** ili ***kulture straha*** u društvu.

Kada je reč o percepciji i/ili socijalnoj konstrukciji osećanja poput straha i nesigurnosti, sociolozi često identifikuju masovne medije kao centralno sredstvo za širenje informacija o riziku u javnosti.⁶ Može se tvrditi da javnost ili medijska publika ne bi ni posedovala znanje o tome da su određeni fenomeni i ponašanja "rizični" ili "opasni" da ne postoje mediji koji o

---

⁶ Lupton, D. (2006). Sociology and risk. In: G. Mythen and S. Walklate (eds.). *Beyond the Risk Society: Critical Reflections on Risk and Human Security* (pp. 11-24). Maidenhead: Open University Press.

njima izveštavaju. Drugim rečima, mediji su među ključnim akterima u pogledu konstrukcije i komunikacije rizika, straha, nesigurnosti i opasnosti u društvu.⁷ Naravno, novinari su često optuživani za senzacionalizam i za preterivanje u pogledu rizika, što može da dovede do slučajeva masovne hysterije, iskrivljavanja stvarnosti i spomenute kulture straha, o čemu je u studiji iz 2002. godine detaljno pisao sociolog Frenk Furedi.⁸

Neodgovorni **medijski alarmizam** i popularni narativi **zastrašivanja javnosti** o npr. opasnostima od islamskog terorizma, oružja za masovno uništenje, pedofila, satanističkih ritualnih zlostavljanja, ptičjeg i svinjskog gripa, droga, vakcina, genetski modifikovane hrane, pa čak i "asteroida ubica", generišu rasprostranjeni i neutemeljeni strah među građanima, kako svedoči Furedi (pp. vii-xiv). "Krivica" je takođe važan aspekt medijskog izveštavanja o riziku i strahu, gde se pojedine individue i društvene grupe identifikuju kao "odgovorne" ili "krive" za postojeće rizike i opasnosti – homoseksualci za širenje HIV/AIDS, ilegalni imigranti za gubitak poslova itd. Uz to, većina istraživanja o percepciji i komunikaciji rizika fokusira se jedino na opasnosti, a ne na kulturni i društveni kontekst u kojem se te opasnosti pojavljuju.⁹

U ovom uzorku i istraživanju, postoji **veliki broj instanci eksplicitne proizvodnje straha, nesigurnosti, nelagodnosti, i paranoje** u posmatranom uzorku medija u Srbiji. Sve ove činjenice su duboko uznemirujuće i upozoravajuće kada je reč o medijskoj kulturi u Srbiji .

Neki od karakterističnih naslova vesti koje šire strah, nelagodu ili paranoju u javnosti.

- "Ako dođe do sukoba, Rusija će MUNJEVITO UNIŠTITI NATO"
- OPET GORI DEPONIJA Nadležni upozoravaju da postoji čak i OPASNOST OD EKSPLOZIJE!
- CRNE PROGNOZE Nova SVETSKA EKONOMSKA KRIZA je na pomolu i preti da bude GORA OD PRETHODNE
- DRAMATIČNE PRETNJE! Politika u Srbiji se pretvara u horor - PROGRAM OPOZICIJE: UBITI VUČIĆA!
- ARAPI SE SISTEMSKI I ORGANIZOVANO NASELJAVAJU U BIH: Hrvati u panici zbog dolaska mudžahedina!
- ŠIPTARI MASOVNO BEŽE SA KOSOVA! Sa njima nam STIŽU DŽIHADISTI, ZLOČINCI OVK I DILERI DROGE!

---

⁷ Kitzinger, J. (1999). Researching risk and the media. *Health, Risk and Society* 1 (1): 55-69.

⁸ Furedi, F. (2002). *Culture of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. Revised Edition. London and New York: Continuum.

⁹ Dake, K. (1992). Myths of nature: Culture and the social construction of risk. *Journal of Social Issues* 48 (4): 21-37.

- NA TAČIJEVOM SPISKU ZA HAPŠENJE BAR 300 SRBA! Nastavlja se strašno albansko nasilje na Kosovu i Metohiji!
- BIĆE RATA: Tramp odobrio prodaju VISOKO SOFISTICIRANOG ORUŽJA Japanu i Južnoj Koreji
- ŠOK! ZAPAD NAM DAJE NAM 18 MESECI DA PRIZNAMO KOSOVO, aktiviran plan CIA i BND iz davne 1977. godine!
- APOKALIPSA JE NEIZBEŽNA, a Severna Koreja neće biti kriva! EVO ŠTA ĆE ZAISTA UNIŠTITI SVET!
- ALARMANTNO! NA DELU JE EGZODUS MEDICINARA IZ SRBIJE: Više neće imati ko da nas leči!
- NEMAČKI MEDIJI: SRBIJU ČEKA VELIKA RADNIČKA POBUNA! Obespravljeni i slabo plaćeni radnici u stranim firmama su u očajnoj situaciji
- UŽAS U VOJVODINI! Austrijanci snimali porno filmove sa srpskom decom!
- Amerikanci u panici: Kim Džong Un poručio da je sukob sa SAD ušao u "poslednju fazu"
- OVO NIJE TEORIJA ZAVERE: Amerika, Britanija i Francuska UJEDINJENE protiv Srbije

Kao što se može videti, većina navedenih "vesti" tiče se geopolitičkih odnosa u svetu, ali i u regionu, iako postoje i "alarmantni" izveštaji o unutrašnjoj politici (npr. o atentatu na tadašnjeg premijera Aleksandra Vučića, odnosno o eksplozijama, seksualnom zlostavljanju i slično). Međutim, po pravilu se predviđaju svojevrsna "apokalipsa" ili globalni sukob, a koji se opisuju terminima kao što su "alarmantno", "užas", "panika", "rat", "biće rata", "sukob" i tome slično. Svi ovi narativi nedvosmisleno služe tome da **generišu osećanja straha, uznemirenosti i paranoje među građanima Srbije**. Važno je istaći i činjenicu da navedene "ekskluzivne" ili senzacionalističke vesti *ne* predstavljaju istinsko izveštavanje o aktuelnim ili budućim geopolitičkim događajima, niti su plod istraživačkog novinarstva, odnosno objektivne analize. Dakle, u pitanju je isključivo preterani i dramtizovani narativ iza kojeg se *ne* kriju istinske pretnje, rizici ili opasnosti (posebno ukoliko se tekst vesti zaista i pročita). Ove i ovakve vesti nemaju nikakvu informativnu funkciju, i služe jedino tome da **šokiraju, uplaše i uznemire**, što može imati značajne **društvene posledice**.

Prema kulturnoj teoriji (medija), kolektivne predstave rizika, opasnosti i straha igraju važnu integrativnu ulogu u održanju društvene solidarnosti. U pitanju je činjenica o kojoj su, uostalom, pisali još klasici sociologije.¹⁰ Prema antropološkinji Meri Daglas, "zajedničke

---

¹⁰ Durkheim, E. (1912/1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press.

vrednosti vode u zajedničke strahove", a svaka forma društvenog života ima svoj "uobičajeni portfolio rizika".¹¹

Važan element ove analize je društveno konstruisano znanje, pre svega zato što se tzv. *kultura rizika* odnosi na stav o tome kakva smo mi ljudska bića (ili ne). U slučaju Srbije, dominantni narativ je onaj o "Srbima" kao **moralno ispravnim/superiornim, nepravedno kažnjanim, ili nevinim žrtvama "Zapada" ili "svetskih sila"**, a koji neretko zadobija karakteristike teorija zavere.

Iako se o kulturi straha češće govori nakon terorističkih napada od 11. septembra 2001. godine, i o proizvodnji straha i paranoje kao opravdanju za potonji "Rat protiv terorizma", odnosno američkog napada na Avganistan i Irak, ovo su fenomeni koji su mnogo stariji. Jedna od najčuvenijih studija o kulturi straha, sociologa Barija Glasnera, pojavljuje se 1999. godine.¹² Tipičan i najbrutalniji primer kreiranja kulture straha i masovne paranoje pronalazi se u nacističkoj Nemačkoj, gde su Jevreji bili demonizovani i satanizovani u javnosti, što je rezultiralo masovnim zločinima i holokaustu.¹³ U drugoj polovini 20. veka nisu neuobičajene i druge masovne panike i prakse proizvodnje straha, i to u vezi sa genetski modifikovanom hranom, mobilnim telefonima, subliminalnim porukama na muzičkim albumima, satanističkim ritualnim ubistvima itd. Na sličan način, **mediji u Srbiji generišu kulturu straha**, te osećanja uznemirenosti i paranoje u pogledu:

- (1) nastupajućeg **globalnog rata** ili neizbežne globalne apokalipse,
- (2) pretnje od **terorističkih napada** u državi ili svetu,
- (3) masovnih **društvenih sukoba** u državi ili regionu.

U prvom slučaju, i u posmatranom uzorku, pažnja se fokusira na odnos između Sjedinjenih Država i Severne Koreje, gde se izveštava o gotovo "izvesnom" nuklearnom ratu (npr. "TRAMP REŠEN DA BACI ATOMSKU NA KIMA: Amerika će sebe i saveznike "braniti" i NUKLEARNIM SREDSTVIMA!"). Takođe, globalni rat se "najavljuje" i u pogledu sukoba Sjedinjenih Država i Rusije, pri čemu su simpatije po pravilu na strani Rusije i Vladimira Putina (npr. "SPREMA LI SE PUTIN ZA RAT? Počinje najveća vojna vežba od Hladnog rata,

---

¹¹ Douglas, M. and A. Wildavsky (1982). *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley: University of California Press.

¹² Glassner, B. (1999). *The Culture of Fear. Why Americans are afraid of the wrong things: Crime, drugs, minorities, teen moms, killer kids, mutant microbes, plane crashes, road rage & so much more*. New York: Basic Books.

¹³ Friedländer, S. (1997). *Nazi Germany and the Jews: The Years of Persecution, 1933-1939*. London: Orion Books.

učestvovalaće čak 100.000 ruskih vojnika" ili "Ako dođe do sukoba, Rusija će MUNJEVITO UNIŠTITI NATO"), o čemu će još biti reči, a što doprinosi dodatnom generisanju osećanja **amerikanofobije**.

Učestali su i potpuno neutemeljeni izveštaji ili spekulacije o terorističkim napadima ISIS-a i drugih islamističkih grupa u Srbiji, kao npr. "SAMO U DANAŠNJEM INFORMERU: EKSKLUZIVNO OTKRIVAMO: ISIS napada Beograd!" ili "JEZIVA PRETNJA ISIS-A Džihadisti objavili MAPU SRBIJE uz poruku: Srbi, NISMO VAS ZABORAVILI, platićete KRVLJU", što za posledicu ima i osećanja **ksemafobije** i **islamofobije**. Najzad, "haos", "rat", "neredi" i "sukobi" se najavljuju i u domenu unutrašnje politike, uključujući tu i vesti o atentatu na predsednika Srbije ili narative o društvenoj i političkoj nestabilnosti u slučaju promene vlasti ("DRAMATIČNE PRETNJE! Politika u Srbiji se pretvara u horor - PROGRAM OPOZICIJE: UBITI VUČIĆA!"), odnosno u pogledu "opasnosti" iz regiona. Uz generisanje osećanja straha zbog sukoba sa državama iz regiona, kao i međuetničke netrpeljivosti, ovakvi narativi služe i kao sredstvo **političke propagande**.

5. Analiza: širenje netrpeljivosti

Verovatno najdramatičnija i naopasnija praksa koja je locirana u ovoj analizi štampanih medija u Srbiji jeste **neodgovorno, grubo i brutalno širenje etničke netrpeljivosti i šovinizma**, a koje se neretko graniči sa govorom mržnje. Uzimajući u obzir nasleđe ratova i etničkih zločina tokom devedesetih godina u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, ovakvo izveštavanje predstavlja tragični nastavak vođenja ratne politike medijskim sredstvima, odnosno tipičan primer **(posle)ratne propagande**. Nisu neuobičajeni ni slučajevi eksplicitnog "zveckanja oružjem" ili ratnog huškanja, tj. legitimizacije novih ratnih sukoba i kreiranje društvenog konteksta u kojem je na delu trenutno **primirje**, a ne trajni mir među državama u regionu. U pitanju je i praksa koja stigmatizuje i dehumanizuje čitave etnicitete ili narode, brutalno kontrastira "nas" i "njih", pri čemu od "njih" proizvodi – neprijatelje.

U uzorku je primećeno širenje netrpeljivosti, šovinističko izveštavanje, isticanje takozvanog nacionalnog ponosa.

Neki od tipičnih primera za širenje etničke netrpeljivosti i šovinizma:

- OSILILI SE: Hrvatska ušla u diplomatski rat sa svim komšijama
- Hrvatski mediji: "Shvatili smo zašto su Srbi sila"
- SRPSKI TENKISTI NEPOGREŠIVI: Svih 5 u metu! Ruske ovacije za naše vojnike na Tenkovskom biatlonu
- Hrvati drhte od srpskog naoružanja: Ovako njihovi mediji izveštavaju o našoj vojnoj industriji
- Hrvatska izdavačka kuća želi autorska prava nad Tompsonovom pesmom koja slavi klanje Srba!
- NA TAČIJEVOM SPISKU ZA HAPŠENJE BAR 300 SRBA! Nastavlja se strašno albansko nasilje na Kosovu i Metohiji!
- ŠIPTARI u Prištini KRIJU 400 SRPSKIH LEŠEVA! Naše vlasti tragaju za ostacima Srba masakriranih na KIM!
- USTAŠE DIVLJAJU PO ZAGREBU! Pretili Plenkoviću, pa PALILI NOVINE NA SRPSKOM JEZIKU!
- HRVATI PROLUPALI! UKRALI 7.000 SRPSKIH IKONA, traže od Srbije da im pošalje još 1.000 spasenih u "Oluji"!
- HRVAT glavno lice RASISTIČKOG MARŠA u Americi
- Najnovija SRPSKA OKLOPNA GRDOSIJA oduzima dah, a njene RAKETE su UBITAČNE
- USTAŠE STRAŽARE PORED PLOČE "ZA DOM SPREMNI" U JASENOVCU!
- ŠIPTARIMA NE DAJU ZA BEOGRAD: Zabranjen polazak svih autobusa iz Prištine prema prestonici Srbije?!
- Hrvati nas ponovo krive za požare: Počeli da hapse decu iz Srbije, a jedan vatrogasac ih pita "koji vam je k..."

U posmatranom uzorku dominiraju širenje osećanja netrpeljivosti prema Hrvatskoj i "Hrvatima", a zatim i Albancima sa Kosova (koji se uvredljivo nazivaju "Šiptarima"). Nije neuobičajeno i da se mnogi pripadnici hrvatskog naroda nazivaju "ustašama". Mnogi od ovih naslova i tema, osim što koriste ekstremni govor i šire strah i nelagodu u pogledu ratnih sukoba, formulisani su kao klasični primeri ratne propagande i **ratnohuškačkog novinarstva**, odnosno kao da rat između Srbije i Hrvatske i/ili Kosova još uvek traje. Istovremeno, dokazi ili činjenice za tvrdnje o navodnim zločinima su praktično nepostojeće. Na primer, "vest" o "strašnom albanskom nasilju na Kosovu i Metohiji" implicitno poziva na nastavak ratnih operacija ili na pravednu vojnu intervenciju – iako je u samoj vesti reč o hapšenju *jedne osobe*, izvesnog B.M. (74) iz Mladenovca. U istoj vesti, spekuliše se o tome da je u pitanju samo "početak lova na Srbe", bez ikakvih dokaza, objektivnih izvora, i na jedan dramatičan, preterujući i senzacionalistički način. Ovakav *modus operandi*, neprimereno i neargumentovano preterivanje putem ekstremnog govora, odlikuje i gotovo sve ostale

slučajeve širenja netrpeljivosti. I ove i ovakve vesti pripadaju vestima iz domena politike ili regiona, a neretko se nalaze i na naslovnim stranama dnevnih listova.

*

Širenje netrpeljivosti je u nekim slučajevima indirektno, u formi neprimerenog širenja nacionalnog ponosa. Ovo se najčešće postiže putem "nadahnutih" izveštaja o "snažnom" i "moćnom" naoružanju Republike Srbije, čime se nedvosmisleno **"zvecka oružjem"**. U ovakvim narativima, ilustrativno je i svođenje državne politike (npr. Republike Hrvatske) na "ponašanje" čitavog naroda ili etniciteta ("Hrvati"), što predstavlja tipičan i grubi izraz etnonacionalizma. Širenjem etničke netrpeljivosti na ovakav način, postiže se gruba i brutalna **dehumanizacija** čitavih populacija. Upravo zato, osim što imaju za cilj da **osnaže etnonacionalistička i šovinistička osećanja publike**, ako ne i da podignu **"borbenu gotovost"** građana, ovakva medijska izveštavanja zapravo **šire ili diseminiraju jednu vrstu dominantne političke ideologije**.

U pitanju je širenje specifične verzije **reakcionarnog, agresivnog, autoritarnog, patrijarhalnog, populističkog i iracionalnog etnonacionalizma**, a koji je kao ideološka matrica karakterisao period pre i tokom ratova devedesetih godina. U pitanju je bio – i ostao – ideološki amalgam sentimentata lojalnosti prema naciji, stavova koji veliku važnost pridaju specifičnim karakteristikama nacije, konzervativnih doktrina koje insistiraju na očuvanju etnonacionalne kulture, i antropoloških stavova koji tvrde da je čovečanstvo "prirodno" podeljeno na nacije. Umesto racionalne analize državnih politika u regionu (koje mogu biti suprotstavljene interesima Srbije), na delu je ekstremno opisivanje u kojem se etnonacionalni identitet posmatra kao datost i kao osnovni organizujući princip moderne politike, uz oštro suprotstavljanje "nas" i "njih". Generisanjem atmosfere društvenog sukoba ovakvog tipa, nužno dolazi do političke homogenizacije i gušenja pluralizma.¹⁴

Postoje i elementi **ekspanzionističkog nacionalizma** koji priziva "pravednu" ili "moralnu" odmazdu. To jest, nacionalizma koji izražava interese za drugim teritorijama iz istorijskih i/ili ekonomskih razloga, koji druge nacije tretira kao **neprijatelje**, kao "druge" i

---

¹⁴ Coser, L. A. (1956). *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press.

"drugačije", uz prateće predrasude, stereotipe i osećanja ksenofobije.¹⁵ Na ovaj način, medijski sadržaji koji šire netrpeljivost, etnonacionalizam i ksenofobiju, prvo, pripremaju teren i **mobilišu građane za potencijalne sukobe** i, drugo, predstavljaju **prepreku za procese posleratnog pomirenja** i uspostavljanja krivice i odgovornosti. Najzad, primećeni su čak i slučajevi **rasističkog** izveštavanja, kao npr. "Đukić: Imamo tri crnca i jednog muslimana, zašto da ne dovedemo nekog ko je bio u Zvezdi? (VIDEO)".

Paralelno sa tim, mnogi od ovakvih narativa imaju i neguju **otvoreno proruski i/ili antiamerički stav**, a koji se neprimereno izjednačava sa patriotizmom i nacionalnim interesima Srbije. S tim u vezi, dominiraju i neprimereni hvalospevi na račun politike **Vladimira Putina**.

Ovako formulisane vesti i ekstremno izveštavanje otvoreno svrstavaju (spoljnu) politiku Srbije uz Rusiju i njene geostrateške interese, što je u suprotnosti sa srpskom politikom i ohrabruje antievropska i antizapadna osećanja.

- Rusija pravi strategiju za Balkan, hoće da stvori nove probleme u Evropi, Srbija ključna
- Putin ide na manevre, a NATO vidi rat!
- OTKRIVEN TAJNI PLAN NATO ZA OBUZDAVANJE RUSIJE: Smislili su čak 39 načina, ali PRAVO REŠENJE NEMAJU!
- (VIDEO) BASTION NATO NE BI IZDRŽAO NI PRVI NALET RUSKE ARMIJE: Ponižavajuće priznanje Pentagona!
- ŠIPTARI U PANICI! MOSKVA NE SME DA BUDE UZ SRBE NA DIJALOGU O KOSOVU! Samo su Nemci i Ameri poželjni!
- ŠPIJUNIRAJU NAS ZA SVE PARE! Šokiraćete se kad vidite ŠTA SVE AMERIČKA CIA ZNA O SRBIJI!
- SAMO U INFORMERU! OPASNA PRETNJA IZ AMERIKE: Srbija ima 18 MESECI da prizna Kosovo?!
- (VIDEO) PUTIN PONIZIO AMERE, Rusi snimili upad američkih agenta u konzulat, pa video postavili na fejsbuk

---

¹⁵ Škorić, M. i A. Kišjuhas (2015). *Vodič kroz ideologije II*. Novi Sad: Alternativna Kulturna Organizacija.

- PUTIN OVO NEĆE MIRNO GLEDATI! AMERI IZVLAČE KOMANDANTE ISIS IZ DIER EL ZORA: Trebaju im za nove akcije!

*

Istaknutu podvrstu širenja netrpeljivosti u štampanim medijima u Srbiji **čini širenje seksizma , mizoginije i homofobije**, što je takođe markirano ovim istraživanjem.

U pitanju je specifičan tip širenja netrpeljivosti, koji mahom proizilazi iz patrijarhalne kulture i ideologije, te ustaljenih (medijskih) praksi. Međutim, socijalne posledice, slične su kao i u slučaju širenja netrpeljivosti prema drugim etnicitetima – u generisanju osećanja mržnje i nasilnog ponašanja, uz širenje negativnih stereotipa. Neki od primera seksističkog i mizoginog izveštavanja:

- ŠOKANTNE OPTUŽBE ACE LUKASA: Sonja je kurva, drolja i fuksa, UZEĆU JOJ DETE!
- (FOTO) SVETLANA, ZAUSTAVI ME! Seksi srpska policajka zavodi red u saobraćaju!
- ONE SPASAVAJU SRBE! ZA NJIH NEMA NEMOGUĆE MISIJE: Lepe i ludo hrabre, pripadnice UVS ostavljaju bez daha!
- ANĐELA VEŠTICA ŽELI SEKS: Bivša porno glumica napravila pometnju, bira partnera za AKCIJU ISPOD POKRIVAČA!
- GRUDI, GUZA, ČAK I CELULIT! Karleuša u paklenom bikiniju koji BAŠ SVE otkriva, nećete disati posle ovoga! (FOTO)
- Ona je seksi kao vojnik, ali tek kada skine uniformu i ostane u bikiniju, počinju rafali iz vatrenog oružja! (FOTO)
- Seksi srpska policajka, crnka iz Prijepolja, od koje zlikovci ne beže: Svi žele da ih ona hapsi zbog ovh fotki
- SEKSI MAMA! Porodila se pre osam meseci, sada se skinula u bikini i RAVNIM stomakom oduševila sve! (FOTO)

- (VIDEO) VRELO U ZADRUZI! Mina se skinula i POKAZALA MACU, ali ne Diskreciju!
- AU, KOLIKI DEKOLTE! Ministarka jedva obuzdala grudi, a kad je počela da ih namešta, ceo studio se PREZNOJIO! (FOTO)

Osim "voajerskog" izveštavanja i upotrebe ekstremnog govora, o čemu je bilo reči, u slučajevima eksplicitne mizoginije i seksizma, mnoge žene ("obične" žene, kao i "slavne ličnosti") svode se na njihov fizički izgled, seksualnost i seksualne atribute. Učestali su opisi poput "seksi", "cica", "mačka" i tome slično, a prisutno je i otvoreno vređanje ili uvredljivi govor. Najzad, učestale su i kritike fizičkog izgleda žena zbog prisustva celulita, viška kilograma itd., odnosno "pohvale" fizičkom izgledu žena "uprkos" godinama ili iskustvu trudnoće. Svi ovi slučajevi impliciraju dominantno i duboko **patrijarhalni kulturni obrazac**, kao i **objektifikaciju žena**, uz propagaciju nerealističnih i seksističkih standarda lepote.

6. Zaključci i preporuke

Umesto eksplicitnog govora mržnje, najtiražniji mediji u Srbiji mahom **koriste ekstremni govor u svojim vestima**. Osnovna namera iza ovakvog govora je **podizanje dramatičnosti i senzacionalizma po svaku cenu**, neretko i u vezi sa sasvim uobičajenim, standardnim ili "običnim" fenomenima. Takve prakse dovode do **desenzitivizacije** javnosti na slučajeve nasilja, ali i do desenzitivizacije na druge globalne društvene probleme (poput globalnog zagrevanja). Međutim, uz ekstremni govor, ova analiza je pokazala da su u medijima **(sve)prisutne i prakse širenja straha, nesigurnosti i paranoje**, kao i prakse **širenja netrpeljivosti, seksizma i mizoginije**. Na ovaj način, indirektno se generišu i osećanja amerikanofobije, islamofobije i etnonacionalizma, te prakse objektivizacije i komodifikacije žena, što dodatno **legitimizuje** osećanja mržnje i prakse nasilja.

Takođe, ovo istraživanje je ukazalo i na zanimljivu činjenicu da različiti dnevni listovi u različitom udelu izveštavaju na različite načine. Drugim rečima, kao da su se dnevni listovi u Srbiji gotovo "**specijalizovali**" za određenu vrstu vesti ili izveštavanja. Tako na primer, u relativnom smislu, moguće je podeliti medije na one koji su predani ekstremnom govoru i širenju straha, preko onih koji šire netrpeljivost i propagandu, medije koji se najviše bave seksističkim izveštavanjem i konačno na medije specijalizovane za širenje paranoje i teorije zavere.

Kako objasniti ili rastumačiti **uzroke** ovih činjenica?

Prvo, zbog dostupnosti vesti i informacija na internetu, tržište i profiti štampanih ili tzv. "tradicionalnih" medija se smanjuju, što ih "primorava" na senzacionalizam, pa i ekstremni govor, u funkciji veće prodaje. Uz to, štampani mediji se (sa različitim uspehom) prilagođavaju usponu tzv. socijalnih medija ili društvenih mreža, zbog čega preoblikuju svoje sadržaje tako da budu atraktivni za onlajn posetu (odnosno za "klik", "šer" ili "retvit").

Drugo, u poslednjih nekoliko godina dolazi do uspona tzv. "lažnih vesti" (*fake news*), a koje su sačinjene od propagande ili namernih obmana u ime određenih finansijskih ili političkih ciljeva.

Treće, u Evropi i svetu dolazi do uspona političkih partija i lidera sa smanjenim ili spornim demokratskim kapacitetom, a koji sve češće posežu za pritiscima na medije i za gušenjem medijskih sloboda.

Međutim, na drugoj strani, u srpskom društvu i u medijima u Srbiji postoje i mnoge specifičnosti ili idiosinkrazije.

Prvo, novim zakonom o javnom informisanju obezbeđeni su uslovi za privatizaciju medija. Na ovaj način, mnogi lokalni mediji su privatizovani od strane lokalnih političara ili tajkuna, a prelazak od budžetskog na projektno finansiranje otvorio je mogućnosti za zloupotrebu i korupciju prilikom dodeljivanja sredstava.

Drugo, pritisci na medije u Srbiji su komparativno veći nego u zemljama u regionu i Evropi, i uvećavaju se od 2012. godine do danas, uključujući tu i sveprisutnost cenzure i autocenzure. U svojim izjavama i delovanjima, predstavnici vlasti u Srbije interpretiraju kritički orijentisane medije kao svoje **političke protivnike i antirežimske aktiviste**, čime se dodatno urušava ili delegitimizuje uloga kritičkih medija i profesionalnog novinarstva u demokratskom društvu.

Treće, dominantne štampane medije u Srbiji odlikuje i uređivačka politika sa visokim nivoima antievropskih, antiameričkih, antizapadnih i/ili proruskih sentimenata. Na ovaj način dolazi do nedvosmislene relativizacije ili osporavanja (deklarativne) spoljnopolitičke orijentacije Srbije u pravcu priključivanja Evropskoj uniji. Ruski predsednik Vladimir Putin u tim medijima figurira kao ubedljivo najpopularniji političar, pošto se doživljava kao protivnik Zapada i "prijatelj" Srbije i srpskog naroda.

Četvrto, fenomen "tabloida" u Srbiji se razlikuje od klasične "žute", senzacionalističke ili tabloidne štampe u evropskim zemljama. Iako im je zajednički senzacionalizam (i format), "tabloidi" u Srbiji se ponašaju kao sredstva za **otvorenu političku propagandu i obračun sa političkim protivnicima**, a ne kao mediji posvećeni izveštavanju o slavnim ličnostima, seks-skandalima i tome slično.

Najzad, brojna istraživanja ukazuju na to da je nivo medijske kulture (kao i političke kulture) u Srbiji značajno niži od nivoa u razvijeni(ji)m zemljama. Čitanost dnevnih novina je na evropskom začelju (tek oko 30% odraslog stanovništva kupuje dnevne novine), ali se do vesti sve češće dolazi posredstvom onlajn izdanja i društvenih mreža, što su prostori i

forme na koje se štampani mediji orijentišu. U ovakvom društvenom i medijskom kontekstu, *sveprisutan je **ekstremizam** u najtiražnijim štampanim medijima.*

Zatim, postavlja se pitanje koji su **efekti** ili **posledice** ovog ekstremizma u štampanim medijima na publiku? Kada je reč o uticaju medija i medijskih sadržaja na pojedince, društveni naučnici obično razlikuju tri pristupa:

1) *Teorije o direktnom uticaju.* Ove teorije čini zamisao o relativno jednostavnom, neposrednom i efikasnom uticaju medija na publiku. Ovaj model se neretko naziva i "modelom injekcije", a prema kojem mediji direktno prenose ili ubrizgavaju poruke (ideje, informacije, verovanja itd.) u publiku ili među građane. Uticaj medija je samim tim direktan i merljiv, a konzumenti su relativno pasivni primaoci poruke, i formiraju svoje mišljenje i osećanja na osnovu te poruke.

2) *Teorije o ograničenom uticaju.* Prema ovom modelu, mediji imaju ograničeni uticaj na publiku ili stanovništvo. "Između" medija i publike nalaze se uticajni "lideri mišljenja" u ličnim vezama individua (prijatelji, srodnici) koji zapravo formiraju mišljenje i osećanja tih ljudi. Promene u stavovima ili ponašanju zato nisu posledica samih medijskih poruka ili direktnog medijskog uticaja, već rezultiraju iz načina na koji se te poruke interpretiraju, raspravljaju i reinterpetiraju unutar primarnih grupa i društvenih mreža individue.

3) *Teorije o indirektnom uticaju.* Ove teorije su poput "srednjeg rešenja", odnosno nalaze se između teorija o direktnom i ograničenom uticaju medija. Za njih, mediji su kulturne (ili ideološke) institucije čija je osnovna funkcija da promovišu, zagovaraju i sankcionišu određene *sociopolitičke* i *kulturne vrednosti*. Drugim rečima, mediji ne utiču na ponašanje direktno u smislu neposrednog primoravanja ljudi da nešto (ne) urade, već deluju kao *agensi socijalizacije*. U tom smislu, mediji indirektno neguju određene stavove, pogled na svet ili opšti "mentalitet" kod publike.

Teorije o indirektnom uticaju ili indirektnim efektima medija verovatno su najadekvatnije za ovu analizu. Tvrdi se da mediji koji izveštavaju na ovaj način generišu situacije u kojima se **pojedina verovanja suptilno ohrabruju** (a neka druga verovanja suptilno obeshrabruju). Drugim rečima, mediji predstavljaju agense društvene kontrole i u tom smislu njihova kontrola ideja (načina na koji ljudi misle o svetu) mogu da se iskoriste za **uticaj na ljudsko ponašanje**. Još jednom, u pitanju nije direktna kontrola, već delovanje na institucionalnom nivou – na nivou kulture i velikih grupa, a ne na nivou individualnih

verovanja, što se može nazvati **kulturnom hegemonijom**.¹⁶ Nalik na religiju, konstantno ponavljanje određenih obrazaca (stavova, lažnih ili iskrivljenih činjenica, ideologija, mitova itd.) u medijima doprinosi određenoj definiciji sveta i **legitimizaciji postojećeg društvenog ili političkog poretka**.¹⁷

O tome je još 1970-ih godina pisao Džordž Gerbner, navodeći da npr. televizija i masovni mediji **neguju** ili **kultivišu distinktivne stavove** u populaciji, a ne utiču *direktno* na ponašanje te populacije (kako se često laički misli).¹⁸ Prema ovoj "teoriji kultivacije", konzumiranje ekstremnih sadržaja u medijima zapravo "kultiviše" ili gradi stavove koji su **konzistentni(ji) sa svetom tih medija**, a ne sa realnim, stvarnim ili svakodnevnim svetom i iskustvom.¹⁹ Pojednostavljeno rečeno, ukoliko u medijima čitamo jedino o vandalizaciji automobila sa srpskim tablicama prilikom letovanja u Hrvatskoj, izgradićemo stav o tome da se automobili sa tim tablicama redovno vandalizuju, iako to ne odgovara stvarnosti. To jest, izloženost masovnim medijima koji prikazuju ili izveštavaju o nasilju, ili nasilnih filmova, video igrice itd., kreira **opšti pogled na svet o sveprisutnom nasilju**, iako nas ne čini nužno lično nasilnim prema drugima.

Iz svih navedenih razloga, posledice ili efekti ekstremnog govora u štampanim medijima u Srbiji su:

- **Spori**. Stavovi i ponašanje se ne menjaju "preko noći". Umesto toga, efekte medija i ekstremnog izveštavanja na publiku treba meriti u malim "komadima" promene, tj. gradualnih i dugoročnih posledica.
- **Kumulativni**. Mediji koje odlikuje ekstremno izveštavanje i opisivanje *uspostavljaju* i dodatno *grade* opšte ideje koje promovišu. Oni koriste niz standardnih tehnika kako bi postigli kumulativni efekat, a to je konzistentna promocija nekih ideja (antiamerikanizma, ksenofobije, mizoginije, rusofilije, straha, paranoje itd.), odnosno marginalizacija drugačijih ideja i glasova (npr. političke opozicije). Suština je u

---

¹⁶ Newbold, C. and O. Boyd-Barrett (eds.) (1995). *Approaches to Media: A Reader*. London: Arnold.

¹⁷ Gerbner, G., L. Gross, M. Morgan, and N. Signorielli (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. In: J. Bryant and D. Zillman (eds.), *Perspectives on media effects* (pp. 17–40). Hilldale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

¹⁸ Gerbner, G., L. P. Gross and W. H. Melody (eds.) (1973). *Communications Technology and Social Policy: Understanding the new "Cultural Revolution"*. New York: John Wiley and Sons.

¹⁹ Gerbner, G. (1998). Cultivation analysis: An overview. *Mass Communication and Society* 3 (4): 175-194.

upornom ponavljanju određenih ideja dok ne dostignu "zdravorazumsku" poziciju ili status koji se uzima zdravo za gotovo.

- **Usmereni.** Ekstremni govor je ograničen specifičnim ili konkretnim uticajima. U tom smislu, mediji ne mogu direktno da promene verovanja ili ponašanja ljudi, ali zato mogu da ih *usmere u određenom pravcu* ili na određene načine mišljenja.

S tim u vezi, medijske poruke uvek odlikuje niz različitih ili mogućih značenja i interpretacija. Neke od njih su nameravane od strane samih štampanih medija i njihove uređivačke politike, a neke su dodatno interpretirane od strane publike. Na primer, i najprostija medijska poruka, poput "ekstremno" intoniranog naslova vesti, obuhvataće procese *kodiranja* (ono što mediji žele da poruče) i *dekodiranja* (ono što publika interpretira, na osnovu svog društvenog porekla, okruženja itd.).²⁰ Međutim, ako se uzme u obzir dominantni društveni i medijski kontekst o kojem je bilo reči, kao i oskudna medijska kultura, procesi dekodiranja od strane publike mogu **dodatno intenzifikovati** već ekstremnu poruku. Na ovaj način, **ekstremne poruke mogu rezultirati u ekstremnom ponašanju**. Upravo zato, na osnovu iznete analize, može se zaključiti sledeće:

Ekstremni govor u štampanim medijima u Srbiji promoviše određenu vrstu osećanja i ponašanja. Širenje straha, nesigurnosti, paranoje i netrpeljivosti, i promoviše određenu vrstu političke ideologije.

---

²⁰ Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In: S. Hall, D. Hobson, A. Love and P. Willis (eds.), *Culture, Media, Language* (pp. 128-138). London: Hutchinson.

Zaključak

"Ekstremne" vesti koje su analizirane u ovom uzorku su:

- Irelevantne
- Bez eksplanatorne moći
- Uvećavaju kognitivne (logičke) pogreške
- Inhibiraju ispravno zaključivanje
- Generišu negativne emocije
- Legitimizuju etnonacionalizam, antagonizam, ksenofobiju i šovinizam
- Dovode do desenzitivizacije pred iskustvom nasilja
- Čine publiku pasivnom
- Troše vreme i energiju čitalaca
- Služe kao sredstvo političke propagande i jačanja društvene kohezije
- Uzbunjuju javnost
- Intenzifikuju emocije i smanjuju racionalno i kritičko mišljenje

- Analiza štampanih medija u Srbiji, januar-mart 2017* (2017). *Kvartalni Medijametar* 3 (1). Beograd: Institut za javnu politiku.
- Andreoli, V. and S. Worchel (1978). Effects of media, communicator, and message position on attitude change. *Public Opinion Quarterly* 42 (1): 59-70.
- Biltreyst, D. (2004). Media audiences and the game of controversy. *Journal of Media Practice* 5 (1): 7-24.
- Bora, A. (2007). Risk, risk society, risk behavior, and social problems. In: G. Ritzer (ed.). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (pp. 3934-3940). Malden and Oxford: Blackwell Publishing.
- Cammaerts, B. (2009). Radical pluralism and free speech in online public spaces. *International Journal of Cultural Studies* 12 (6): 555-575.
- Coser, L. A. (1956). *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press.
- Dake, K. (1992). Myths of nature: Culture and the social construction of risk. *Journal of Social Issues* 48 (4): 21-37.
- DeLongis, A., S. Folkman and R. S. Lazarus (1988). The impact of daily stress on health and mood: Psychological and social resources as mediators. *Journal of Personality and Social Psychology* 54 (3): 486-495.
- Diamond, J. (2012). *The World Until Yesterday: What Can We Learn From Traditional Societies?* London and New York: Penguin Books.
- Dobelli, R. (2013). *The Art of Thinking Clearly*. New York: HarperCollins.
- Douglas, M. (1966/1984). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London and New York: Routledge.
- Douglas, M. and A. Wildavsky (1982). *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley: University of California Press.
- Durkheim, E. (1912/1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press.
- Friedländer, S. (1997). *Nazi Germany and the Jews: The Years of Persecution, 1933-1939*. London: Orion Books.
- Furedi, F. (2002). *Culture of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. Revised Edition. London and New York: Continuum.
- Gerbner, G. (1994). Reclaiming our cultural mythology. *Context* 38: 40-42
- Gerbner, G. (1998). Cultivation analysis: An overview. *Mass Communication and Society* 3 (4): 175-194.
- Gerbner, G., L. P. Gross and W. H. Melody (eds.) (1973). *Communications Technology and Social Policy: Understanding the new "Cultural Revolution"*. New York: John Wiley and Sons.
- Gerbner, G., L. Gross, M. Morgan, and N. Signorielli (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. In: J. Bryant and D. Zillman (eds.), *Perspectives on media effects* (pp. 17-40). Hilldale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Glassner, B. (1999). *The Culture of Fear. Why Americans are afraid of the wrong things: Crime, drugs, minorities, teen moms, killer kids, mutant microbes, plane crashes, road rage & so much more*. New York: Basic Books.
- Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In: S. Hall, D. Hobson, A. Love and P. Willis (eds.), *Culture, Media, Language* (pp. 128-138). London: Hutchinson.
- Hare, I. and J. Weinstein (eds.) (2009). *Extreme Speech and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Izveštaj o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji* (2015). Beograd: Savet za borbu protiv korupcije.
- Kitzinger, J. (1999). Researching risk and the media. *Health, Risk and Society* 1 (1): 55-69.
- Lang, G. E. and K. Lang (1983). *The Battle for Public Opinion*. New York: Columbia University Press.

- Lidskog, R. and G. Sundqvist (2012). Sociology of risk. In: S. Roeser, R. Hillerbrand, P. Sandin and M. Peterson (eds.). *Handbook of Risk Theory: Epistemology, Decision Theory, Ethics, and Social Implications of Risk* (pp. 1001-1027). Dordrecht: Springer.
- Lupton, D. (2006). Sociology and risk. In: G. Mythen and S. Walklate (eds.). *Beyond the Risk Society: Critical Reflections on Risk and Human Security* (pp. 11-24). Maidenhead: Open University Press.
- McQuail, D. (2010). *Mass Communication Theory*. 6th Edition. London: SAGE Publications.
- Newbold, C. and O. Boyd-Barrett (eds.) (1995). *Approaches to Media: A Reader*. London: Arnold.
- Rezultati monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama* (2016). Beograd: Savet za štampu.
- Shirky, C. (2011). The political power of social media: Technology, the public sphere, and political change. *Foreign Affairs* 90 (1): 28-41.
- Škorić, M. i A. Kišjuhas (2015). *Vodič kroz ideologije II*. Novi Sad: Alternativna Kulturna Organizacija.
- Tierney, K. J. (1999). Toward a critical sociology of risk. *Sociological Forum* 14 (2): 215-242.
- Uribe, R. and B. Gunter (2007). Are sensational stories more likely to trigger viewers' emotions than non-sensational news stories? *European Journal of Communication* 22 (2): 207-228.

Lingvistička analiza

dr Svetlana Slijepčević

*Kada ja upotrebim neku reč, prezrivo reče Hampti Dampiti, ona znači baš ono što sam ja naumio da znači – ni manje ni više.
Pitanje je, reče Alisa, možeš li naterati reči da znače toliko različitih stvari.
Pitanje je, reče Hampti Dampiti, koja će od njih biti gospodar – to je sve.*

(Alisa u zemlji čuda, Luis Kerol)

1. Uvodne napomene – pojmovno određenje, ciljevi i metodologija

Premda lingvistika ne poznaje termin **ekstremni govor**, za potrebe ove analize treba najpre ukazati na to šta se pod takvim uslovnim terminološkim rešenjem može smatrati. Pod odrednicom **ekstreman**, dobijenom preko latinskog pretka (lat. *extremus*), mogu se naći dva vrlo bliska značenja „koji dostiže krajnji, najviši stepen, koji ide u krajnost, koji teži krajnjim, radikalnim stavovima i merama” i „najveći ili najmanji mogući, granični”. U kolokativnom spoju **ekstremni govor** uspostavlja se značenje onog govora koji bi se pre mogao nazvati **govorom krajnosti** nego graničnim. Već na ovakvom tragu naslućuje se fluidnost kategorije ekstremnog govora i nameću se neka pitanja. Kako se lingvistički i nelingvistički određuje *krajnost*? Da li je moguće na osnovu strogolingvističkih kategorija odrediti **ekstremni govor**? Ko su reprezentanti takvog govora? Koji su situacioni okviri u kojima se ovaj govor javlja?

Pod *krajnošću* se u ovoj analizi, zapravo, podrazumevaju različiti oblici ispoljavanja onih stavova ili ideja čiji je cilj izazivanje čitavog spektra različitih negativnih emocija – straha, uznemirenosti, tuge, šoka, zgražavanja, sablažnjavanja itd.

Imajući to u vidu, **ekstremni govor** može se uzeti kao terminološki konstrukt kojim se označava govor kojim se izazivaju i prizivaju (izrazito) negativne emocije. Ovakvim određenjem odgovara se i na većinu ostalih pitanja – nije ga moguće strogo lingvistički odrediti, ali svi lingvistički aspekti mogu poslužiti kao polazna osnova za dublja interdisciplinarna istraživanja. Pored ukazivanja na tipične oblike i analize različitih slojeva ekstremnog govora, pitanje na koje lingvistika, a pre svega kritička analiza diskursa, može da odgovori u vezi sa govorom mržnje jeste – **koliku i kakvu moć ima ovaj govor.**

Budući da se u fokusu ove analize nalazi ne bilo kakav ekstremni govor, već medijski diskurs naslovnog bloka (naslova, podnaslova i nadnaslova), ta činjenica zahteva ukazivanje na nekoliko drugih činjenica i istovremeno priziva nelingvističke i dolingvističke discipline.

1. Reprezentima ekstremnog govora u ovoj analizi smatraju se **novinari i urednici različitih medija**, s obzirom na to da su oni autori prikupljenog materijala.

2. Prema svom teorijskom određenju, ali i **prema pravnoj regulativi**, medijski diskurs tiče se objektivnog izveštavanja i obaveštavanja. Informativnost kao dominantna osobina određuje i druge osobine, a naročito utiče na oblikovanje rečenica, te tako i na čitav diskurs, te se informativnost najčešće i odvija kroz tipičan princip **automatizacije jezičkih sredstava**. Suprotno informativnosti i tipizaciji jezika, kao protivteža javlja se **princip aktuelizacije** i oneobičavanje, odnosno, princip koji ima ludičku i estetsku funkciju – privlačenje pažnje. Imajući to u vidu, naslovni blok, a naročito naslov, postaje najvažniji element teksta, jer je najeksponiraniji. Na osnovu naslova, čitalac odlučuje o tome da li će pročitati tekst. Međutim, novinski naslovi, kao uostalom i tekstovi, pored faktografskog dela, gotovo uvek sa sobom nose i neki vrednosti sud ili stav novinara ili uredništva, što rezultira specifičnim efektom na recipijente: „Novinska informacija uvijek iza sebe ima određeni fon, uvijek je plod stava, ove ili one uređivačke ili neke druge politike. Ona je, u suštini, tendenciozna, i po izvoru i po načinu plasiranja, i po obimu, i po karakteru, i po razmještanju u informativnom prostoru. Njome se kod primaoca agituje za nekoga ili nešto (agituje se prikriveno ili otvoreno), propagira se određena ideja, vrši ograničena ili totalna indoktrinacija. Novinarska informacija ponekad je, iz tih razloga, svjesna dezinformacija” (Tošović 1991: 11).

Diskrepancije između takve teorijske i pravne pretpostavke i aktuelnog stanja u medijskom diskursu, zapravo, izrodile su i ovo istraživanje. Ono što se može smatrati tendencioznošću, u današnjim novinskim naslovima, postaje otvorena i direktna pretnja, upozorenje, ponekad i predviđanje, proročanstvo, kletva, a neretko izrasta u diskriminatorni govor zasnovana na različitim nacionalnim i kulturološki zasnovanim stereotipima.

3. Cilj lingvističke analize jeste da pokaže načine formiranja ekstremnog govora na različitim jezičkim nivoima: **leksičkom, frazeološkom, morfosintaksičkom, stilskom** (i grafičkom) u novinskim naslovima. Kako bi se ovaj govor u potpunosti osvetlio s različitih aspekata, neophodno je bilo koristiti se i kritičkom analizom diskursa, ali i rezultatima kognitivnih i psiholoških teorija.

4. Cilj kritičke analize diskursa jeste da pokaže **efektnost i odnos** između moći i diskursa, te se svaki lingvistički podatak morao tretirati iz tog ugla.

5. O efektnosti i moći pak najbolje govore podaci koji se tiču psiholingvistike i kognitivne lingvistike. Još je Čarls Darwin u knjizi ***Izražavanje emocija kod čoveka i životinja*** ukazivao na telesne, prvenstveno facijalne ekspresije preko kojih životinje i ljudi izražavaju emocije ***radosti, ljutnje, straha, tuge i gađenja***. Evolucionisti su kasnije napravili spisak primarnih emocija, onih koje su karakteristične za sve kulture, a na tom spisku našli su se: *radost, prezir, čuđenje, gađenje, ljutnja, strast, tuga*. Ostale emocije su bazirane na mešavini ili intenzifikaciji primarnih emocija (tako je *užas* intenzivniji oblik primarne emocije straha). Ovaj spisak se u daljim razradama teorije o emocijama menjao neznatno. Novija istraživanja pokazuju da je **osećanje straha najtipičniji predstavnik primarnih emocija** (Ana Milenković 2017), a za njim slede: *radost, ljutnja, gađenje, tuga* i *iznenađenje*.

Istraživanje o ekstremnom govoru ukazuje, između ostalog, i na činjenicu da se **većina novinskih naslova upravo formira tako da izazove primarne emocije**.

2. Analiza

Na leksičkom planu očitavaju se određene tematske grupe sa različitom stilskom obojenošću: **vulgarna leksika** (i opšta i žargonska), **žargonska leksika**, **opšta leksika** s emfatičkim asocijativnim poljem različitog tipa (**seksualna konotacija**, **vojna konotacija**, **negativne emocije**, **negativne kvalifikacije** itd).

*

Kada je reč o vulgarnoj leksici, ona je najčešće žargonizovana (ili je obrnut proces – žargonska leksika je vulgarizovana), a nalaze se i primeri opšte vulgarne leksike:

RASISTA! Sergej Trifunović osim što bi da **piša** po grobovima, sad vređa i Rome! (VIDEO);

TA MODRICA JOJ JE MOŽDA OD PRETERANOG **KA*ANJA!** Lukas se vratio u Srbiju i uputio žestoku poruku!

PIPALI SE GDE SU STIGLI! Aleksandra i David u VRELOJ akciji na Adi, usred bela dana umalo **pao seks!**

Karleuša snimila OGROMNE grudi iz nikad bliže perspektive, pa **ZAJAHALA** muško, a nije Duško!

*

Žargonizmi u novinskim naslovima nalaze se u različitim rubrikama (od hronike i estrade do sporta):

SAMOUBISTVO U KLADOVU: Devojka (27) **se nakljukala** lekovima pa se obesila - žargonizmi

Gastozova cica skinula brus, pokazala tetovaže, pa POLUGOLA **zapalila** društvene mreže!

Kalinić izveo na scenu bosansku pevačicu, a već na trećem koraku **sevnulo je** previše!, PREPLANULA I SVA MOKRA...

Karleuša raširila noge u malenom bikiniju, svi **blenuli TAMO DOLE!**

(VIDEO) VRELO U ZADRUZI! Mina se skinula i **POKAZALA MACU**, ali ne Diskreciju!

Šarić **poludeo** kada su mu novinari pomenuli Srbiju: Hrvatski košarkaš besan pobjegao u svlačionicu (VIDEO).

*

Kada je reč o opštoj leksici, najčešća je ona koja označava negativne događaje, negativne emocije i sl. i njena sintaksička pozicija je maksimalno iskorišćena: ili je na samom početku ili na samom kraju naslova:

AMERIKA SE PRIPREMA ZA **HAOS** Zbog događaja 21. avgusta na snagu stupile MERE ZA **KATASTROFU**.

Haos na ulicama, od Slavije do Franša, od ponedjeljka.

STARAC **ZAKLAO** JEDINCA: **Ubio** sam sina, nisam hteo u starački dom!

Koliko opšta leksika može da ima jak emfatički karakter, ukazuju nam rezultati iz *Asocijativnog rečnika srpskoga jezika* (u daljem tekstu ARSJ): na primer, na reč **Amerikanac**, najčešće asocijacije su: **narod, glupi, NATO, bombardovanje, debeli, Amerika, glupost**. Kada se iz ovakvog niza odstrani leksika koja se dobija čisto jezičkim asocijativnim putevima (sinonimija, hiperonimija, hiponimija, polisemija, tvorba reči), ostaje leksika dobijena na osnovu emotivnih asocijativnih veza i bazirana na stereotipima: *glupi, bombardovanje, debeli, glupost*.

Manipulacija vrednosnim sudovima koji su kulturološki zasnovani česta je i kada je reč o naciji i kada je reč o religiji. Otuda jak manipulativnim karakter imaju sledeći naslovi:

- Putin ide na manevre, a NATO vidi rat!
- Na pomolu novi HAOS U MAKEDONIJI zbog ulaska u NATO (prema ARSJ, emfatičke asocijacije: NATO – *bombardovanje, pakt, rat, bombe, bomba, agresija*)
- Rusija pravi strategiju za Balkan, hoće da stvori nove probleme u Evropi, Srbija ključna (prema ARSJ, emfatičke asocijacije: Balkan – *rat, bure baruta, ratovi*)

- HRVATI PROLUPALI! UKRALI 7.000 SRPSKIH IKONA, traže od Srbije da im pošalje još 1.000 spasenih u "Oluji"! (prema ARSJ, emfatičke asocijacije: **Hrvati – ustaše, rat; vera – nada, Bog, crkva, krst, ljubav**)

- JEZIVA PRETNJA ISIS-A Džihadisti objavili MAPU SRBIJE uz poruku: Srbi, NISMO - VAS ZABORAVILI, platićte KRVLJU (prema ARSJ, emfatičke asocijacije: **krv – život, smrt, rat, bol, nesreća; Srbi – nebeski narod, inat, ponos, Srbija – moja zemlja, do Tokija, propast**).

Većina ovih prideva ima i jak emocionalni naboj: asocijativno polje prideva *krvav* obuhvata sledeće pojmove: **crven, rat, nož, ranjen**.

Najčešći prilozi **alarmantno, morbidno, dramatično, jezivo, bizarano** i sl. gotovo uvek su u inicijalnim pozicijama, dakle, na istaknutom mestu, a dodatno se ističu i upotrebom velikih slova:

- JEZIVO: Izazivao je medveda i nudio mu hranu, životinja se iznervirala, uvukla ga u kavez i izmasakrirala (VIDEO)

- ALARMANTNO

- MORBIDNO Izbeglice u Hrvatskoj spavaju na pravoslavnom groblju!

- DRAMATIČNO U SRBIJI, NAJGORE U VOJVODINI: Ambrozija divlja, ljudi masovno bolesni! (SIMPTOMI I LEČENJE)...

Upotreba emotivne leksike tiče se uglavnom bazične emocije straha, a najčešće su, zapravo, reči koje ukazuju na pojačn intenzitet ove emocije: **krv(av), haos, užas, drama(tično) itd.**

I **na frazeološkom nivou** upečatljivi su žargonski i razgovorni frazeologizmi, neretko u inicijalnoj poziciji naslovnog bloka:

- **POZA DA SE SMRZNEŠ!** Džej Lo bez gaćica raširila noge i slikala se u najperversnijoj pozi ikada!

- HRVATSKA **DOTAKLA DNO, VISI O TANKOJ NITI:** Ekonomija **propala**, radnici i penzioneri najavljuju proteste!

- ŠPIJUNIRAJU NAS **ZA SVE PARE!** Šokiraćete se kad vidite ŠTA SVE AMERIČKA CIA ZNA O SRBIJI!

- ZA DOM SPREMNI I SRBI OBARAJU HRVATSKU VLADU?! Ustaše će Plenkoviću **doći glave!**

Morfosintaksička analiza pokazuje da se tipski naslovi javljaju u sintagmama i predložko-padežnom spoju sa leksikom negativne konotacije:

- **Horor** u Aranđelovcu, horor na dnu Tise, u Zemunu, u Barajevu, na Dedinju, u Njujorku, u Beogradu, u Vrnjačkoj banji

- **Užas** u Batajnici, na Kraburmi, u Švajcarskoj, u Obrenovcu, u Smederevu, u Mančesteru, kod Kruševca, u Leskovcu (na Svetog Iliju), u Vojvodini, u Novom Beogradu, kod Bora, kod Lazarevca

- **Likvidacija** u centru - **Drama** na Kopaoniku, u Crnoj Gori, kod Čuprije, u Turskoj, u Njujorku, u Arkanzasu

Interesantno je kakvi se sve kolokativni spojevi javljaju samo s jednim pridevom (**stravična ispovest, stravično nevreme**), a slično se događa i sa pridevom **paklen i krvav**:

- ODAO IH **KRVAV TRAG** Otvorio je vrata ljubavnici i njenim prijateljima, a oni su ga **UBILI GOLIM RUKAMA**

- **JEZIV SNIMAK Ljudi KRVAVI** leže po ulici nakon TERORISTIČKOG NAPADA (UZNEMIRAVAJUĆE SCENE), GRUDI, GUZA, ČAK I CELULIT!

- Karleuša u **paklenom bikiniju** koji BAŠ SVE otkriva, nećete disati posle ovoga!, **OBRATITE PAŽNJU!**

- Ovo je detaljan vodič za preživljavanje **PAKLENIH VRUĆINA**.

Na sintaksičkom planu različiti tipovi negativnih emocija postižu se najčešće na jedan od sledeća dva načina:

a) nedovršenošću iskaza (specijalna rečenica formirana od jednog člana, krnji perfekat ili prezent, kojim se situacija približava recipijentima, oživljava se radnja i dramatizuje se iskaz, pasivizacija rečenice kako bi se izbegao direktan uzročnik neke pojave itd.):

- 4 sata **krvarila** na podu, **Davio** sina na groblju,
- USTAŠE **DIVLJAJU** PO ZAGREBU! **Pretili** Plenkoviću, pa **PALILI** NOVINE NA SRPSKOM JEZIKU!

Gotovo po pravilu se iz novinskog naslova izostavlja neka informacija (najčešće subjekat ili objekat, odnosno informativno važan član – vršilac ili trpilac radnje), što je postao marketinški manir kako bi se povećala čitanost.

b) specifičnom perspektivom (prezentativnim načinom raspoređivanja reči, pri čemu se koriste jedna ili dve najznačajnije tekstualne pozicije: incijalna i finalna):

- **OVAKO SE VODI ZASTRAŠUJUĆI SPECIJALNI INFORMACIONI RAT U SRBIJI!** **Evo kako** je Vučića kontrola medija i interneta.
- (VIDEO) PET RUSKIH ORUŽJA OD KOJIH STRAHUJE NATO: Nisu to migovi, ni suhoji, **to je nešto mnogo strašnije!**
- S-300 STIŽE U SRBIJU: **Evo šta Rusi kažu** o isporuci ovog moćnog oružja
- **Ovo je tenk** koji je strah i trepet ruske vojske
- Konačno otkrivena prava istina o vanzemalcima: **Ovako izgleda** njihova baza na Marsu, a imaju i piramide? OBRATITE PAŽNJU!
- **Ovo je detaljan vodič** za preživljavanje PAKLENIH VRUĆINA

Neretko i **kombinacijom ova dva načina:**

- **UPALIO SE CRVENI METEO ALARM!**
- **Ovakvo vreme** je OPASNO PO ŽIVOT
- Macura moli: Nikako danas po penzije!
- **APOKALIPSA JE NEIZBEŽNA**, a Severna Koreja neće biti kriva! **EVO ŠTA ĆE ZAISTA UNIŠTITI SVET!**

- **TROPSKE NOĆI** Bićemo tromi, besni i SVE UMORNIJI, a **evo još koliko nećemo moći DA SE NASPAVAMO**
- **Kada je reč o stilskom nivou**, pored žargonizacije, dominiraju hiperbole:
- **SUTRA GORIMO NA 42 STEPENA, A ONDA NEVREME**
- **UBI NAS ŽEGA, DOKLE OVAKO**: Paklena leta do 2021. godine!

Kao i metonimija i metafora:

- **OTAC VRIŠTAO NA TERASI DOK GA JE SIN KLAO**: Vrnjačka Banja **u šoku** posle stravičnog zločina!

Najveću ulogu, međutim, imaju naslovi koji prizivaju ili predstavljaju **katastrofične scenarije** (od kojih neki najavljuju i apokalipsu):

- **APOKALIPSA JE NEIZBEŽNA**, a Severna Koreja neće biti kriva!
- **KINA SPREMA UDAR KOJI SAD NEĆE PREŽIVETI**: Peking uvodi zlatni standard!

Među katastrofičnim scenarijima ponekad ima i nagađanja, ali se ona uglavnom predstavljaju faktografski, dakle, pretpostavke se prezentuju kao ubeđenja:

- Željko Mitrović: Boško Obradović bi klao, vešao, ubijao i hapsio da je na vlasti-
EREMIĆ Mačićku postavio na fukciju u stranci jer na Tviteru piše da Vučića treba ubiti!
- **OTKRIVEN TAJNI PLAN NATO ZA OBUZDAVANJE RUSIJE**: Smislili su čak 39 načina, ali **PRAVO REŠENJE NEMAJU**

Pored katastrofičnih scenarija, javljaju se i **pretnje, predskazanja (proročanstva), apeli** i sl.

a) **Pretnje**:

- SUTRA SLAVIMO SVETOG ILIJU: Ko se usudi da radi, neka se čuva munja i gromova!
- KO SE NE ODAZOVE, 3 MESECA ROBIJE: Ovako izgledaju pristigli pozivi za vojnu vežbu
- DANAS JE SVETI PROROK SAMUILO: Ovu stvar nikako ne smete raditi, čak i ako ne verujete u Boga! (VAŽNA POUKA)

b) Proročanstva, predskazanja, fatalni ishodi:

- NAJGORE TEK DOLAZI: Pun mesec je prošao, ali u narednih 5 dana nas tek očekuju neverovatne stvari
- BIĆE PARENNO SKUPO: Suša diže cenu hrane!
- DRAMATIČNE PRETNJE! Politika u Srbiji se pretvara u horor – PROGRAM OPOZICIJE: UBITI VUČIĆA!

c) Apeli, pozivi u pomoć:

- PAKAO U GRADSKOM PREVOZU **Uključite nam klimu, popadaćemo u nesvest**

Zaključne napomene

Iako lingvistički nepoznat, pojmovno vrlo upečatljiv, ekstremni govor nametnuo se kao predmet analize svojom sveprisutnošću u medijskom diskursu. Samo određenje ukazuje na to da je u pitanju izuzetno negativno konotiran oblik govora kojem ne bi smelo da ima mesta u kulturno razvijenoj zajednici. Ovakav oblik govora kosi se sa svim načelima objektivnog i nepristrasnog izveštavanja, zasnovan je na izrazitoj subjektivnosti i neprikrivenoj pristrasnosti. Tendencioznost u naslovima manje je latentna, a više manifestna i direktna, dobila je svoje kranje oblike: pretnje, predskazanja, diskriminacije.

Ekstremni govor u srpskom medijskom diskursu očituje se na svim jezičkim nivoima: leksičkom, frazeološkom, morfosintaksičkom, stilskom. Na svim ovim jezičkim planovima dominiraju tri jaka mehanizma: dramatizacija, vulgarizacija, žargonizacija, a svi oni vode služe kreiranju katastrofičnog scenarija, odnosno izazivanju i prizivanju negativnih emocija. Ekstremni govor se ne može i ne sme tretirati kao marketinška strategija budući da su efekti ovakvog govora radikalni samim tim što se tendencioznost ogleda u izazivanju primarnih emocija i u njihovoj intenzifikaciji.

Na samom kraju, vredi se podsetiti reči Noama Čomskog:

LJUDE MORAŠ DA DRŽIŠ UPLAŠENIMA, jer ako nisu propisno uplašeni i prestravljeni svim vrstama vragova koji smeraju da ih unište spolja ili iznutra ili odakle god, mogu početi da misle, što je veoma opasno, POŠTO NISU KOMPETENTNI DA MISLE.

Naučni i analitički radovi u ovoj publikaciji deo su projekta
NO HATE HUB
koji CNM Liber realizuje zahvaljujući podršci
Fondacije za otvoreno društvo, Srbija

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

